

The Prospects of Applying the Techniques of Neuro-linguistic Programming During Interrogation in the Investigation of Criminal Offences

Alex Y. Kamyishanskiy

The Directorate of National police in Dnipro, Ukraine
e-mail: AlexKamyshan@yandex.ua

Igor N. Gorbanov

Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: gor-i-gor@ukr.net

Abstract: The article discusses the potential use of the techniques of NLP in the course of interrogation in the investigation of criminal offences, taking into account characteristics of human memory. Assess the potential of NLP in investigative work. Analyzed research and publications devoted to the techniques and methods NLP in the conduct of investigative (search) actions. Discusses the use of NLP techniques during interrogation in non-conflict and conflict situations, in particular, in establishing psychological contact with the interrogated person. Provisions regarding the permissibility, legality, morality, ethics, direction, and boundaries of the psychological impact on the interviewee. It is indicated that the view of the investigator on general principles of morality and ethics, in the vast majority of cases, and will be crucial in applying the techniques and skills of NLP, their trends, intensity, shapes, types and, most importantly, boundaries. Discusses the need for legislative consolidation of the use of NLP techniques, as well as possible changes in staffing investigative units, associated with the introduction of a specialist-practitioner of NLP.

Keywords: neuro-linguistic programming, NLP, interrogation, investigative (search) action, the investigation of criminal offences.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Допит – гласна слідча (розшукова) дія, що регламентована Кримінальним процесуальним кодексом України (далі КПК України), сутність якої полягає в отриманні відповідним суб'єктом кримінального процесу показань від допитуваних осіб, з метою збирання нових доказів або перевірки наявних у конкретному кримінальному провадженні.

З власного досвіду підтверджуємо, що допит є багатоплановою, складною та найбільш поширеною слідчою дією при розслідуванні кримінальних правопорушень. На перший погляд, допит може провести будь-хто, але з урахуванням обмеженої людської пам'яті, вад сприйняття, оман та помилок; в несприятливих умовах протидії розслідуванню, протистояння, вигадок та брехні потребує від слідчого найвищої професійної майстерності.

Ще у 1908 році Ганс Гросс писав: «Важным условием «точной» деятельности следователя является основательное знание человека как главного материала следствия. Люди, так или иначе выступающие в следствии, не что иное, как средства доказательства, и приносят делу много или мало пользы, смотря по тому, умеет ли следователь с ними обращаться... Свидетель неумелому следователю или ничего не расскажет, либо покажет несущественное, или совсем неверное, и тот же свидетель правдиво, точно и подробно покажет тому следователю, который сумеет заглянуть в его душу, понять его и сумеет с ним обойтись... Если свидетели не пожелают сказать правду, то все следствие принимает вид какой-то недостойной комедии, в которой допрашиваемые вводили следователя в заблуждение и вообще направляли его деятельность так, как они этого желали. Учебника о познании человека, который заключал бы в себе все сведения по этому вопросу, до сих пор еще не составлено, да и не будет составлено, – остается только указать те пособия, которыми возможно пользоваться в особенных случаях» [1, с. 44-45]. І дійсно, підручника, що містив би вичерпні знання щодо пізнання людини, ще і досі не винайшли, але криміналістика сприйняла та увібрала передові знання та значні надбання психології, психіатрії, юридичної логіки та інших наук, які дозволяють підвищити ефективність проведення згаданої слідчої дії. Так, окремі слідчі під час проведення допитів, у особливих випадках, використовують навички нейролінгвістичного програмування (далі НЛП). За їх словами, застосування нерозповсюджених, дещо нестандартних прийомів та використання навичок НЛП може позитивно та якісно позначитися на результативності вказаної слідчої (розшукової) дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спираються автори, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У науковій юридичній літературі такій слідчій (розшуковій) дії, як допит чи окремим його аспектам присвячено багато праць, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. До цього питання зверталися такі науковці, як Ю.П. Адамов, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.М. Биков, О.М. Васильєв, А.Ф. Волобуєв, В.О. Гавло, І.Ф. Герасімов, Ф.В. Глазирін, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, В.О. Коновалова, В.П. Корж, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, І.Ф. Пантелєєв, М.І. Порубов, А.В. Старушкевич, В.В. Тищенко, В.І. Шиканов, М.П. Яблоков та інші. В їх дослідженнях з кримінально-процесуального, психологічного та криміналістичного боку докладно розглянуто правові, організаційні й тактичні аспекти допиту. Хоча вказані вчені і сформували основні положення тактики проведення вказаної слідчої (розшукової) дії, виклали багато нового та створили підґрунтя для проведення подальших наукових досліджень, на нашу думку, проблемі використання прийомів НЛП під час проведення допитів було приділено не достатньо уваги. Цікавою, у цьому напрямку, є наукова праця В.С. Позія, Д.О. Поштарука «Застосування невербальних прийомів допиту як спосіб установлення комунікативного контакту між слідчим та підозрюваним (обвинуваченим) (за результатами соціологічного дослідження)» [2], де наводяться результати соціологічного дослідження, проведеного серед ув'язнених Сімферопольської виправної колонії № 102 про застосування невербальних прийомів під час допиту. Висновки та пропозиції, сформульовані згаданими вченими, певною мірою стосуються результативності прийомів НЛП під час проведення слідчих (розшукових) дій і, на нашу думку, потребують подальшого переосмислення. Відсутність спеціальних досліджень у цьому напрямку, наявність величезного числа праць про неабияку ефективність прийомів та методів НЛП, присутність цікавості у слідчих щодо результативності таких інноваційних інструментів при проведенні слідчих (розшукових) дій зумовлює необхідність ґрунтовного наукового вивчення поставленої проблеми.

Метою наукової статті є висвітлення перспективи застосування прийомів НЛП під час проведення допитів при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За даними Вікіпедії — вільної енциклопедії, нейролінгвістичне програмування (*англ. Neuro-linguistic programming*) — напрям у психотерапії та практичній психології, що вивчає закономірності суб'єктивного досвіду людей через розкриття механізмів і способів моделювання поведінки і передачі виявлених моделей іншим людям [3]. Російськомовна версія сторінки про НЛП доповнюється даними про невизнання окремими представниками академічної спільноти вказаного напрямку психотерапії та практичної психології, який заснований на техніці моделювання (копіювання) вербального і невербального поведінки людей, що досягли успіху в певній області, і наборі зв'язків між формами мови, рухом очей, тіла і пам'яттю [4; 5; 6; 7, с. 4]. Невизнання обґрунтовується певними ознаками паранауочності (фактичні помилки, пафосний термінологічний апарат, відсутність наукового обґрунтування), сумнівною етичністю та неефективністю прийомів та методик НЛП, також відсутністю достовірних експериментальних підтверджень заявлених можливостей [8, с. 58-66; 9, с. 174-180; 10, с. 93-104].

Проаналізуємо і ми можливість та перспективи, допустимість і правомірність, моральність та етичність, ефективність та економічну доцільність застосування прийомів та використання навичок НЛП під час проведення допитів при розслідуванні кримінальних правопорушень. При цьому постараємося встановити, як саме методики НЛП можуть допомогти при проведенні допиту; які з них матимуть найбільш ефект, а які можуть бути лише доповненням; також ступінь необхідності законодавчого закріплення застосування технік НЛП.

З появою у засобах масової інформації відомостей про НЛП окремі слідчі, що прагнуть удосконалення професійних якостей та підвищення ефективності власної діяльності, проявили певну цікавість та пройшли практичні курси (тренінги) з опанування прийомів вказаного напрямку психології. Теоретично НЛП — це дослідження структури суб'єктивних переживань, що завдяки створеним внутрішнім концепціям (теоріям): метамоделі, «сенсорної четвірки», стратегії, субмодальності та іншому, дає можливість подолати перешкоди при проведенні допиту, сприятиме установленню довірчих відносин між слідчим, з одного боку, та свідком, потерпілим чи підозрюваним, з іншого. За даними з рекламних проспектів НЛП підвищує ефективність методів комунікації. Це, на думку симпатиків НЛП, поглиблює знання психології людини та у поєднанні з високою загальною та професійною культурою слідчого є запорукою успішного проведення допиту.

Проведення допиту має під собою мету отримання повних та об'єктивно відображуючих дійсність показань, які, у свою чергу є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться, -

доказами. І дійсно, ефективність проведення даної слідчої (розшукової) дії цілком залежить від тактичних прийомів, а також певних методів та загальної підготовки відповідної уповноваженої особи. І особи, які познайомилися та опанували прийоми та методики НЛП, не вагаючись відносять їх до надбань, що розширюють та поглиблюють криміналістичну тактику. Відомо, що тактика допиту складається з найбільш ефективних прийомів, що сприяють одержанню повних і об'єктивних показань. Загальновідомими тактичними прийомами є: постановка тих чи інших запитань, пред'явлення речових і письмових доказів, оголошення показань інших осіб, допит на місці події, роз'яснення суті наслідків вчиненого злочину тощо [11, с. 264]. Застосування певних тактичних прийомів повинно базуватися на типових ситуаціях допиту: 1) безконфліктна ситуація: достовірні показання; перекручення в показаннях; суперечності в показаннях; неможливість повідомлення певної інформації внаслідок забування окремих моментів; 2) конфліктна ситуація: відмова від показань; неправда в показаннях.

Розглянемо використання техніки НЛП у безконфліктній ситуації проведення допиту. За основу проведення допиту візьмемо «метамодель». Два поняття: «глибинна структура» і «поверхнева структура». Майкл Холл визначає, що повна внутрішня репрезентація (переживання) того, що ми намагаємося повідомити, називається «глибинною структурою». Велика частина глибинної структури не свідомо – деяка її частина розташовується на попередніх рівнях, що передують словам, деяка – за межами того, що можна описати словами. Сказані слова і пропозиції називаються «поверхневою структурою» [12, с. 111]. Дана модель мови служить для уточнення інформації під час спілкування та сприяє кращому розумінню мови людини. Люди часто опускають важливу інформацію, а метамодель якраз допомагає її відновити. Метамодель можна цілком ефективно використовувати і для підстроювання – якщо ви ставите уточнюючі питання з цікавістю і доброзичливістю, люди це сприймають як увагу до теми, що посилює стан взаємодії між людьми. При допиті, коли підозрюваний може і хоче давати свідчення слідчому, йому можуть завадити: по-перше, опущення, що властиві майже кожній особі, – втрати при зборі інформації; по-друге, узагальнення – створення обмежень; по-третє, спотворення – помилкові формулювання. Відповідно, для подолання цих перешкод слідчий ставить певні завдання: при опущеннях – відновлення втраченої інформації; при узагальненнях – вихід за межі; при спотвореннях – відновлення правильної структури [13].

Не можна не сказати про значення методики НЛП при проведенні допиту у конфліктній ситуації. М.В. Салтевський та В.Д. Берназ вказували, що коли допитуваний приховує інформацію за загальним правилом використовують: переконання, звернення до почуттів гідності, гордості, справедливості, шляхетності та інше [14, с. 176]. На нашу думку, під час допиту підозрюваного (обвинуваченого) при розслідуванні кримінальних порушень, наприклад, у сфері інтелектуальної власності, вказані заклики не будуть мати результативність у зв'язку з тим, що українське суспільство та кожен окремий його представник не сприймають вказані порушення як небезпечні. До тепер переважна більшість осіб нехтують переконаннями, справедливістю та шляхетністю заради економії, наприклад, при незаконному використанні комп'ютерних програм чи прослуховуванні завантажених з піратських сайтів композицій улюблених музикальних виконавців. У іншому випадку, наприклад, при допиті керівника вугільнодобувного підприємства, якого підозрюють у розкраданні бюджетних коштів переконання, звернення до почуттів гідності та справедливості, на нашу думку, не будуть ефективні, бо вчиненню такого злочину передувала значна стадія підготовки, яка передбачала легенду-виправдання перед трудовим колективом за «втрачені» гроші з фонду заробітної платні. І можливо, що прийоми НЛП у таких випадках є саме тим інноваційним інструментом, який підвищить ефективність роботи працівників правоохоронних органів.

Окрім цього, у ході соціологічного дослідження В.С. Позія, Д.О. Поштарука щодо застосування невербальних прийомів допиту як способу установлення комунікативного контакту між слідчим та підозрюваним (обвинуваченим) були отримані цікаві результати, які прямо стосуються нашої теми. Вказані дослідники наголошують, що успіх установлення контакту з допитуваним підозрюваним (обвинуваченим), а також подолання конфліктних ситуацій багато в чому залежать від спостережливості слідчого, що виражається в умінні помічати й уловлювати зовнішні прояви внутрішнього світу людей, у здатності розуміти їхні почуття, переживання, спонукання, мотиви й цілі, вгадувати «психологічний підтекст» кожної дії та вчинку, тобто здатності слідчого продумано й ефективно використовувати під час допиту невербальні прийоми в поєднанні з вербальними [2]. Вказана спостережливість необхідна для «підстроювання» – за теоретичними розробками НЛП одного з основних прийомів, що застосовується для встановити контакту з особою на яку планується здійснити психологічний вплив (у нашому випадку – допитуваного). Саме його, у переважній більшості випадків, і застосовують для встановлення психологічного контакту. Для цього слід:

дзеркально прийняти позу особи, перейняти її словарний запас (говорити однією мовою), дихати з однаковою глибиною та частотою, і таке інше. Тим самим, за інформацією з навчальних та наукових джерел [15; 16, с. 285-309; 17, с. 598-625; 18, с. 30-35; 19], уподібнення допитуваному може допомогти встановленню з ним психологічного контакту або спільного «комунікативного поля». Ефективність такого психологічного прийому, як «підстроєння», у літературі не описується. В.С. Позій і Д.О. Поштарук, з метою визначення ефективності та доцільності використання в практичній діяльності невербальних прийомів допиту для встановлення комунікативного контакту слідчого з підозрюваним (обвинуваченим), провели соціологічне дослідження серед ув'язнених Сімферопольської виправної колонії № 102, яке показало досить низьку, на їхню думку, ефективність зазначених прийомів. 7,8% респондентів відповіли, що помічали, коли слідчий намагався копіювати їхні пози, рухи, жести й т.д. Близько 70% вважають, що такі прийоми до них не застосовувалися, а 22,5% завагалися відповісти на це запитання. Пояснюється це тим, що, перебуваючи в напруженому стані, допитуваному складно помітити подібні дії слідчого при допиті. 21,3% респондентів висловилися, що такі дії слідчого дратували б їх і впливали негативно. 42,6 % відповіли, що на них подібні «підстроювання» ніяк би не вплинули. 4,2% респондентів вказали, що вказані невербальні прийоми можуть вплинути позитивно. Ті 7,8% респондентів, які помічали застосування слідчим прийомів «підстроювань», відзначають, що вони вплинули на них негативно, лише дратували. Ув'язнені відзначили, що такі дії слідчого сприймалися ними як «кривляння» і не більше того. Такий результат, на думку означених дослідників, може пояснюватися недотепним використанням вищезазначених прийомів слідчими[2].

Безперечно дослідження В.С. Позія і Д.О. Поштарука є актуальним та цікавим, але зауважимо, що окремі висновки потребують певного перегляду та доопрацювання. По-перше, фактично було проанкетовано лише 91 особу, що не дозволяє заявляти про відповідну репрезентативність результатів дослідження; по-друге, не усі слідчі володіють, а якщо і володіють, то не завжди застосовують прийоми НЛП. Можна припустити, що 7,8% респондентів помічали копіювання слідчим їхніх поз, рухів, жестів і т.д. саме тому, що «підстроювання» було непрофесійним, а інші 92,2% респондентів, можна припустити, не помітили, тому що слідчі нічого не застосовували або застосовували настільки вправно, що допитувані нічого не помітили. По-третє, Сімферопольська виправна колонія № 102 середнього рівня безпеки [20] спеціалізується на утриманні чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; чоловіків, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіків, засуджених за вчинення умисного злочину середньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі [21]. Специфічність контингенту вказаної колонії, який був своєрідною вибіркою, явно не відображає основні характеристики генеральної сукупності усіх засуджених у країні і не відтворює загальний об'єкт дослідження. Крім цього, такий прийом НЛП, як «підстроювання» може бути використаний під час проведення допитів свідків чи потерпілих, вже не кажучи про інші слідчі (розшукові) дії. Як проміжний підсумок зазначимо, що результати дослідження В.С. Позія і Д.О. Поштарука, при усій їх цікавості, не дозволяють сформувати загальні об'єктивні висновки та судити про ступінь ефективності прийомів НЛП під час проведення допитів. Ураховуючи важливість вирішення вказаної проблеми для розвитку та прогресу криміналістичної тактики пропонуємо невідкладне проведення відповідних вишукувань у цьому напрямку.

Допит це певне спілкування, однією зі сторін якого є комунікація, яка, за В.О. Коноваловою, виявляється в процесі спілкування між слідчим та іншими учасниками в межах процесуальних дій, де методи, прийоми та засоби спілкування регламентовані кримінально-процесуальним законом і передбачені положеннями криміналістики. Комунікативна функція охоплює такі напрями: 1) встановлення психологічного контакту; 2) управління спілкуванням з боку слідчого; 3) здійснення психологічного впливу на допитуваного в процесі спілкування; 4) одержання слідчим необхідної інформації в процесі спілкування [22, с. 78]. Причому однією з яскравих особливостей такого спілкування є допустимість і правомірність засобів впливу у його перебігу. Для нас цікавим є здійснення психологічного впливу на допитуваного, а також його напрямок та межі, що напряму стосується питання моральності та етичності застосування прийомів НЛП, як інструментів такого психологічного впливу.

І.В. Басиста, з цього приводу обґрунтовано вважає, що у практичній діяльності слідчого психологічний вплив завжди буде межувати із забороненим психологічним насильством, а грань між ними буде практично не помітною [23, с. 264]. Інші вчені, серед яких О.Р. Ратінов та В.Ю. Шепітько, відрізняють психологічний вплив від психологічного насилля свободою вибору тієї чи іншої позиції та поведінки, де людина не обмежена чи не позбавлена можливості обирати для себе лінію поведінки [24, с. 197; 25, с. 262-264]. Вказані висловлення є зваженими та такими, що точно передають сутність

доказами. І дійсно, ефективність проведення даної слідчої (розшукової) дії цілком залежить від тактичних прийомів, а також певних методів та загальної підготовки відповідної уповноваженої особи. І особи, які познайомилися та опанували прийоми та методики НЛП, не вагаючись відносять їх до надбань, що розширюють та поглиблюють криміналістичну тактику. Відомо, що тактика допиту складається з найбільш ефективних прийомів, що сприяють одержанню повних і об'єктивних показань. Загальновідомими тактичними прийомами є: постановка тих чи інших запитань, пред'явлення речових і письмових доказів, оголошення показань інших осіб, допит на місці події, роз'яснення суті наслідків вчиненого злочину тощо [11, с. 264]. Застосування певних тактичних прийомів повинно базуватися на типових ситуаціях допиту: 1) безконфліктна ситуація: достовірні показання; перекручення в показаннях; суперечності в показаннях; неможливість повідомлення певної інформації внаслідок забування окремих моментів; 2) конфліктна ситуація: відмова від показань; неправда в показаннях.

Розглянемо використання техніки НЛП у безконфліктній ситуації проведення допиту. За основу проведення допиту візьмемо «метамодель». Два поняття: «глибинна структура» і «поверхнева структура». Майкл Холл визначає, що повна внутрішня репрезентація (переживання) того, що ми намагаємося повідомити, називається «глибинною структурою». Велика частина глибинної структури не свідомо – деяка її частина розташовується на попередніх рівнях, що передують словам, деяка – за межами того, що можна описати словами. Сказані слова і пропозиції називаються «поверхневою структурою» [12, с. 111]. Дана модель мови служить для уточнення інформації під час спілкування та сприяє кращому розумінню мови людини. Люди часто опускають важливу інформацію, а метамодель якраз допомагає її відновити. Метамодель можна цілком ефективно використовувати і для підстроювання – якщо ви ставите уточнюючі питання з цікавістю і доброзичливістю, люди це сприймають як увагу до теми, що посилює стан взаємодії між людьми. При допиті, коли підозрюваний може і хоче давати свідчення слідчому, йому можуть завадити: по-перше, опущення, що властиві майже кожній особі, – втрати при зборі інформації; по-друге, узагальнення – створення обмежень; по-третє, спотворення – помилкові формулювання. Відповідно, для подолання цих перешкод слідчий ставить певні завдання: при опущеннях – відновлення втраченої інформації; при узагальненнях – вихід за межі; при спотвореннях – відновлення правильної структури [13].

Не можна не сказати про значення методики НЛП при проведенні допиту у конфліктній ситуації. М.В. Салтевський та В.Д. Берназ вказували, що коли допитуваний приховує інформацію за загальним правилом використовують: переконання, звернення до почуттів гідності, гордості, справедливості, шляхетності та інше [14, с. 176]. На нашу думку, під час допиту підозрюваного (обвинуваченого) при розслідуванні кримінальних порушень, наприклад, у сфері інтелектуальної власності, вказані заклики не будуть мати результативність у зв'язку з тим, що українське суспільство та кожен окремий його представник не сприймають вказані порушення як небезпечні. До тепер переважна більшість осіб нехтують переконаннями, справедливістю та шляхетністю заради економії, наприклад, при незаконному використанні комп'ютерних програм чи прослуховуванні завантажених з піратських сайтів композицій улюблених музикальних виконавців. У іншому випадку, наприклад, при допиті керівника вугільнодобувного підприємства, якого підозрюють у розкраданні бюджетних коштів переконання, звернення до почуттів гідності та справедливості, на нашу думку, не будуть ефективні, бо вчиненню такого злочину передувала значна стадія підготовки, яка передбачала легенду-виправдання перед трудовим колективом за «втрачені» гроші з фонду заробітної платні. І можливо, що прийоми НЛП у таких випадках є саме тим інноваційним інструментом, який підвищить ефективність роботи працівників правоохоронних органів.

Окрім цього, у ході соціологічного дослідження В.С. Позія, Д.О. Поштарука щодо застосування невербальних прийомів допиту як способу установлення комунікативного контакту між слідчим та підозрюваним (обвинуваченим) були отримані цікаві результати, які прямо стосуються нашої теми. Вказані дослідники наголошують, що успіх установлення контакту з допитуваним підозрюваним (обвинуваченим), а також подолання конфліктних ситуацій багато в чому залежать від спостережливості слідчого, що виражається в умінні помічати й уловлювати зовнішні прояви внутрішнього світу людей, у здатності розуміти їхні почуття, переживання, спонукання, мотиви й цілі, вгадувати «психологічний підтекст» кожної дії та вчинку, тобто здатності слідчого продумано й ефективно використовувати під час допиту невербальні прийоми в поєднанні з вербальними [2]. Вказана спостережливість необхідна для «підстроювання» – за теоретичними розробками НЛП одного з основних прийомів, що застосовується для встановити контакту з особою на яку планується здійснити психологічний вплив (у нашому випадку – допитуваного). Саме його, у переважній більшості випадків, і застосовують для встановлення психологічного контакту. Для цього слід:

дзеркально прийняти позу особи, перейняти її словарний запас (говорити однією мовою), дихати з однаковою глибиною та частотою, і таке інше. Тим самим, за інформацією з навчальних та наукових джерел [15; 16, с. 285-309; 17, с. 598-625; 18, с. 30-35; 19], уподібнення допитуваному може допомогти встановленню з ним психологічного контакту або спільного «комунікативного поля». Ефективність такого психологічного прийому, як «підстроєння», у літературі не описується. В.С. Позій і Д.О. Поштарук, з метою визначення ефективності та доцільності використання в практичній діяльності невербальних прийомів допиту для встановлення комунікативного контакту слідчого з підозрюваним (обвинуваченим), провели соціологічне дослідження серед ув'язнених Сімферопольської виправної колонії № 102, яке показало досить низьку, на їхню думку, ефективність зазначених прийомів. 7,8% респондентів відповіли, що помічали, коли слідчий намагався копіювати їхні пози, рухи, жести й т.д. Близько 70% вважають, що такі прийоми до них не застосовувалися, а 22,5% завагалися відповісти на це запитання. Пояснюється це тим, що, перебуваючи в напруженому стані, допитуваному складно помітити подібні дії слідчого при допиті. 21,3% респондентів висловилися, що такі дії слідчого дратували б їх і впливали негативно. 42,6 % відповіли, що на них подібні «підстроювання» ніяк би не вплинули. 4,2% респондентів вказали, що вказані невербальні прийоми можуть вплинути позитивно. Ті 7,8% респондентів, які помічали застосування слідчим прийомів «підстроювань», відзначають, що вони вплинули на них негативно, лише дратували. Ув'язнені відзначили, що такі дії слідчого сприймалися ними як «кривляння» і не більше того. Такий результат, на думку означених дослідників, може пояснюватися недотепним використанням вищеназваних прийомів слідчими[2].

Безперечно дослідження В.С. Позія і Д.О. Поштарука є актуальним та цікавим, але зауважимо, що окремі висновки потребують певного перегляду та доопрацювання. По-перше, фактично було проанкетовано лише 91 особу, що не дозволяє заявляти про відповідну репрезентативність результатів дослідження; по-друге, не усі слідчі володіють, а якщо і володіють, то не завжди застосовують прийоми НЛП. Можна припустити, що 7,8% респондентів помічали копіювання слідчим їхніх поз, рухів, жестів і т.д. саме тому, що «підстроювання» було непрофесійним, а інші 92,2% респондентів, можна припустити, не помітили, тому що слідчі нічого не застосовували або застосовували настільки вправно, що допитувані нічого не помітили. По-третє, Сімферопольська виправна колонія № 102 середнього рівня безпеки [20] спеціалізується на утриманні чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; чоловіків, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за вчинення умисного злочину середньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі [21]. Специфічність контингенту вказаної колонії, який був своєрідною вибіркою, явно не відображає основні характеристики генеральної сукупності усіх засуджених у країні і не відтворює загальний об'єкт дослідження. Крім цього, такий прийом НЛП, як «підстроювання» може бути використаний під час проведення допитів свідків чи потерпілих, вже не кажучи про інші слідчі (розшукові) дії. Як проміжний підсумок зазначимо, що результати дослідження В.С. Позія і Д.О. Поштарука, при усій їх цікавості, не дозволяють сформувати загальні об'єктивні висновки та судити про ступінь ефективності прийомів НЛП під час проведення допитів. Ураховуючи важливість вирішення вказаної проблеми для розвитку та прогресу криміналістичної тактики пропонуємо невідкладне проведення відповідних вишукувань у цьому напрямку.

Допит це певне спілкування, однією зі сторін якого є комунікація, яка, за В.О. Коноваловою, виявляється в процесі спілкування між слідчим та іншими учасниками в межах процесуальних дій, де методи, прийоми та засоби спілкування регламентовані кримінально-процесуальним законом і передбачені положеннями криміналістики. Комунікативна функція охоплює такі напрями: 1) встановлення психологічного контакту; 2) управління спілкуванням з боку слідчого; 3) здійснення психологічного впливу на допитуваного в процесі спілкування; 4) одержання слідчим необхідної інформації в процесі спілкування [22, с. 78]. Причому однією з яскравих особливостей такого спілкування є допустимість і правомірність засобів впливу у його перебігу. Для нас цікавим є здійснення психологічного впливу на допитуваного, а також його напрямок та межі, що напряму стосується питання моральності та етичності застосування прийомів НЛП, як інструментів такого психологічного впливу.

І.В. Басиста, з цього приводу обґрунтовано вважає, що у практичній діяльності слідчого психологічний вплив завжди буде межувати із забороненим психологічним насильством, а грань між ними буде практично не помітною [23, с. 264]. Інші вчені, серед яких О.Р. Ратінов та В.Ю. Шепітько, відрізняють психологічний вплив від психологічного насилля свободою вибору тієї чи іншої позиції та поведінки, де людина не обмежена чи не позбавлена можливості обирати для себе лінію поведінки [24, с. 197; 25, с. 262-264]. Вказані висловлення є зваженими та такими, що точно передають сутність

насилюства, у широкому розумінні, як обмеження права вибору, але слід зауважити, що розглядаючи співвідношення термінів «вплив» та «насилюство», нам вбачається, що насилюство є формою впливу, яка негативно сприймається суб'єктом і утискає його свободу вибору, змушує підстроюватися під наявні обмеження і таке інше. Тобто можна казати про психологічний вплив насилюницького і ненасилюницького характеру, що, на нашу думку, є термінологічно вірним і більш переконливим.

Крім цього, КПК України у статті 11 «Повага до людської гідності», як категорійного поняття моральної свідомості, встановлює певні межі через зобов'язання забезпечувати повагу до людської гідності, прав і свобод кожної особи, а також заборону піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність [26]. Беручи до уваги погляди вказаних провідних вчених-криміналістів, законодавчі межі КПК України, а також теоретичний виклад основних прийомів та методів НЛП змодельовано можливу ситуацію під час проведення допиту. Так, слідчий на початку допиту пропонує особі присісти та зручно влаштуватися. Сам виконує «підстроювання» (синхронізує дихання, приймає таку ж позу, користується термінологією допитуваного, копіює міміку та жестикуляцію), намагається «вести» та контролювати хід слідчої дії. Далі застосовуються різні техніки НЛП для отримання доказової інформації, серед яких спостереження за рухом очних яблук, введення допитуваного у змінений стан свідомості, «мовленнєве зв'язування», розповідь історій (метафор, цитат), «пластки для свідомості» і таке інше. При чому якість використання таких стратегій комунікацій у більшій мірі залежить від умінь і навичок слідчого. Для досягнення найбільшої ефективності він повинен навчитися контролювати процес допиту у несвідомому стані. Тобто, бажано довести свої рухи до автоматизму, підстроюватися під допитуваного так, щоб не контролювати свої дії і не відволікатися на їх здійснення [27, с. 33].

Якщо вказані прийоми застосовувати гласно, тобто допитувані свідки чи потерпілі, які зобов'язані давати свідчення, офіційно попереджаються про можливість їх застосування, з метою відновлення чи деталізації спогадів, усунення невизначеності, то, на нашу думку, це можливо та доцільно. Якщо ж вказані прийоми застосовуються негласно відносно підозрюваного (обвинуваченого), то тут можливо утледити певні порушення гарантованого права кожного на свободу думки та слова, відповідно до статті 34 Конституції України [28]. Також можуть бути порушена свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, які закріплені у статті 18 КПК України [26]. У результаті застосування прийомів та методів НЛП, як особливого психологічного впливу, можуть виникнути наслідки у вигляді визнання своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення або давання пояснень, показань, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення. Вказане начебто не насилюство і не примушення, але елементи придушення свідомості особи або її волі присутні.

Отже, є певні підстави зробити проміжний висновок, що прийоми та навички НЛП є інструментом психологічного впливу, який можна використовувати під час розслідування кримінальних правопорушень у різних напрямках залежно від ситуації. Але відразу слід обмовитися щодо меж їх застосування: спостереження за рухами очних яблук допитуваного, його копіювання шляхом «підстроювання» це одне, а втручання у мислення, пам'ять, придушення свідомості особи або її волі, «навіювання» фальшивих спогадів, це зовсім інше. Останнє неможливо визнати насилюством у чистому вигляді, бо допитувана особа може і не усвідомити, що на неї був здійснений психологічний вплив, через який її процесуальне становище або інших осіб погіршилося. Слідчого, який майстерно володіє прийомами та навичками НЛП (за умови їх ефективності), неможливо чи дуже важко контролювати, бо особливістю такої майстерності є неочевидність (латентність) її застосування. Тож, уявлення саме слідчого про загальні засади моралі та етики, у переважній більшості випадків, і будуть визначальними при застосуванні прийомів та навичок НЛП, їх напрямків, інтенсивності, форм, видів і, найголовніше меж.

Для уникнення можливих зловживань з боку допитуючих осіб можна визнати наведені прийоми та методи психологічного впливу, аморальними та сумнівними, які створюють умови для обману, введення в оману, небезпеки слідчих помилок та службових проступків. Але, на нашу думку, такі підходи є радикальними та помилковими, бо сформульований спектр принципів повинен стосуватися у рівному ступені не тільки конкретних прийомів НЛП, як засобу отримання інформації, а суб'єктів, що їх застосовують. Як будь-який інструмент у одних руках – користь та якість, а у інших – шкода та втрата, тож наміри та свідомість допитуючого має ключове, першочергове значення.

Неможна однозначно вказати що застосування прийомів та використання навичок НЛП відповідає чи не відповідає принципам допустимості та правомірності. Буквально, правомірність це

відповідність діяльності чи результатів такої діяльності повноважених осіб вимогам та дозволам, що містяться у нормах права, а також виключення будь-яких відхилень від їх приписів. Національний кримінальний процесуальний закон, можна сказати, надає певну свободу у напрямку застосування тактичних, психологічних прийомів, але з обмеженнями, які вказані у статті 7 «Загальні засади кримінального провадження» [26]. Проаналізувавши загальні засади кримінального провадження раніше ми виділили ті принципи, які можуть бути порушені під час застосування прийомів НЛП: повага до людської гідності; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Якщо цілями застосування досліджуваних прийомів є, наприклад: активізація спогадів, встановлення відповідної робочої атмосфери, роз'яснення тяжкості вчинення протиправного діяння, згідно з законодавством України, то вказане, на нашу думку, допустимо та правомірно. Але разом з цим, треба вказати на можливу надмірну інтенсивність, наполегливість, гласність (негласність) та межі їх застосування, що може негативно вплинути на питання їх допустимості та правомірності.

Також може бути предметом для обговорення необхідність законодавчого закріплення використання технік НЛП. Якщо вважати НЛП певною сукупністю допустимих прийомів психологічного впливу, що відповідають загальним засадам кримінального провадження, то законодавче закріплення вважається зайвим, бо жоден психологічний прийом не знайшов регламентації (регулювання) у чинному КПК України. Однак, вертаючись до різноманіття цілей використання прийомів НЛП у досудовому розслідуванні, серед яких можуть бути, наприклад, системне привнесення до пам'яті та свідомості підозрюваного хибних спогадів та думок, тоді НЛП потребує негайної законодавчої заборони.

Якщо визнати прийоми НЛП ефективними, етичними, допустимими та необхідними у арсеналі слідчих під час проведення досудового слідства, то природньо виникає питання економічної складової. Виходячи зусередненої чисельності слідчих підрозділів у областях економічно виправдано буде розглянути введення до штатного розкладу вказаних підрозділів однієї посади спеціаліста-практика НЛП з відповідною оплатою праці. Означений спеціаліст, за умови регулярності занять з відривом від виробництва, зміг би надати знання, уміння та навички особовому складу слідчих підрозділів області, з подальшим підтриманням їх на заявленому рівні. Враховуючи розмір бюджету Національної поліції України витрати на утримання вказаних спеціалістів, на нашу думку, є прийнятними, за умови, якщо технології НЛП будуть дійсно затребувані під час розслідування кримінальних правопорушень.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи все сказане, відзначимо, що: 1) ефективність використання прийомів НЛП поки що остаточно не встановлена і потребує наукового підтвердження, у рамках достовірних експериментальних підтверджень заявлених можливостей; 2) за умови встановлення такої ефективності комунікативної технології зі створення глибоких і довірливих відносин майже з будь-якою особою, вважаємо за доцільне, у криміналістичній тактиці визначити межі та випадки її застосування під час проведення допитів при розслідуванні кримінальних правопорушень; 3) у зв'язку з висвітленою темою, актуалізується такий напрямок наукових досліджень, як встановлення можливості використання прийомів НЛП під час проведення інших слідчих (розшукових) дій, серед яких обшук, огляд, пред'явлення для впізнання, контроль за вчиненням злочину; 4) при обговоренні прийомів НЛП, на нашу думку, доцільно ширше використовувати термін «психологічний вплив», який може бути у залежності від процедури та результатів дії на свободу вибору: насильницьким і на ненасильницьким; 5) вважаємо, що ті прийоми НЛП, які є ненасильницькими, гласними та застосовуються з дозволу допитуваних, можуть бути використані під час проведення допитів, наприклад, з метою відновлення чи деталізації спогадів, з обов'язковим дотриманням статті 34 Конституції України та статей 7-29 КПК України; 6) враховуючи те, що уявлення слідчого про загальні засади моралі та етики, певною мірою, будуть визначальними у застосуванні прийомів НЛП (напрямків, інтенсивності, форм, видів і меж) пропонується у програмі підготовки вказаних правоохоронців передбачити більше часу для укорінення властивостей особистості; 7) на сучасному етапі розвитку національного кримінального процесу, криміналістики та юридичної психології регламентація застосування прийомів НЛП буде передчасною до точного встановлення їх потенціалу; 8) при підтвердженні ефективності технологій НЛП і затребуваності їх під час розслідування кримінальних правопорушень можливо розглянути внесення змін до штатного розкладу слідчих підрозділів у областях щодо введення посади спеціаліста-практика НЛП з відповідною оплатою праці.

References:

1. Gross, G. (1908) Rukovodstvo dlya sudebnykh sledovateley kak sistema kriminalistiki [A guide for court investigators as the system of criminalistics]. Novoe izd., perepech. s izd. M.: LeksEst, 2002, 1088 p. (In Russian).
2. Pozly, V.S., Poshtaruk, D.O. (2010) Zastosuvannya neverbalnih priyomiv dopitu yak sposib ustanovlennya komunikativnogo kontaktu mizh slidchim ta pidozryuvanim (obvinuvachenim) (za rezultatami sotsiologichnogo doslidzhennya) [The use of nonverbal techniques of interrogation as a means to establish communicative contact between investigator and suspect (accused) (by results of sociological research)]. Krimskiy yuridichnyi visnik [Crimean legal gazette], 2010, No. 1 (8), Part II. (In Ukrainian).
3. Neyrolingvistichne programuvannya [Neuro-linguistic programming]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Нейролінгвістичне_програмування (accessed 09.08.2016). (In Ukrainian).
4. Neyrolingvisticheskoe programmirovaniye [Neuro-linguistic programming]. Available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/Нейролингвистическое_программирование (accessed 09.08.2016). (In Russian).
5. Danilenko, V.P. Chto takoe involyutsiya? [What is involution?] Available at: http://www.zanauku.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=607&Itemid=29 (accessed 09.08.2016). (In Russian).
6. Danilenko, V.P. Involutsiya v nauke: psihologicheskie kvazinauki [Involution in science: psychological casinouk] Available at: <http://old.islu.ru/danilenko/articles/psychkvazi.htm> (accessed 09.08.2016). (In Russian).
7. Berulava, G.A. (2003) Metodologicheskie osnovy deyatelnosti prakticheskogo psihologa: Ucheb. pos. [Methodological bases of activity of the practical psychologist] M.: Vysshaya shkola, 2003, 64 p. (In Russian).
8. Witkowski, T. (2011) Thirty-Five Years of Research on Neuro-Linguistic Programming. NLP Research Data Base. State of the Art or Pseudoscientific Decoration? // Polish Psychological Bulletin, 2011, T. 41, № 2, 58-66 p.
9. Norcross, J.C., Koocher, G.P., Fala, N.C., Wexler, H.K. (2010) What does not work? Expert consensus on discredited treatments in the addictions // Journal of Addiction Medicine, 2010, T. 4, № 3, 174-180 p.
10. Glasner-Edwards, S., Rawson, R. (2010) Evidence-based practices in addiction treatment: Review and recommendations for public policy // Health Policy, 2010, T. 97, № 2, 93—104 p.
11. Glibko, V.M., Dudnikov, A.L., Zhuravel, V.A. (2001) Kriminalistika [Criminalistics] under the editorship of V. Y. Shepitko. K.: Publishing house "In Yure", 2001, 682 p. (In Ukrainian)
12. Bob G., Bodenhamer L., Maykl Holl (2003) NLP-praktik: polnyi sertifikatsonnyiy kurs. Uchebnik magii NLP [NLP practitioner: full certification course. Tutorial magic of NLP] per. from english. S. Komarova— SPb : «prym-EVROZNAK», 2003, 272 p.
13. Lyubimov, A. Model NLP : metamodel [The NLP model : meta-model] // Treningovyyi tsentr Aleksandra Lyubimova [Training center Alexander Lubimov] Available at: <http://trenings.ru/entsiklopediya-nlp/modeli/463-model-nlp-meta-model.html> (accessed 09.08.2016). (In Russian).
14. Bernaz, V.D. Salteviskiy, M.V. (2009) Kriminalistika : navch. pos. [Criminalistics], Odessa : OHOD, 2009, 460 p. (In Ukrainian)
15. Konovalova, V.E. (1999) Dopros: taktika i psihologiya [Interrogation: tactics and psychology]. — H. : Konsum, 1999. — 157 p. (In Russian)
16. Gerasimov I.F. (2000) Kriminalistika : ucheb. dlya vuzov. [Criminalistics : proc. for universities] Under the editorship of I. F. Gerasimov, L. J. Drapkina. — 2nd ed. Rev. and extra — M.: Higher. wk., 2000. (In Russian)
17. Averyanova, T.V., Belkin, R.S., Koruhov, Yu.G., Rossinskaya, E.R. (1999) Kriminalistika : ucheb. dlya vuzov [Criminalistics : proc. for universities] Under the editorship of Professor Belkin R. S. — M. : Publishing house NORMA-INFRA-M, 1999. 990 p. (In Russian)
18. Saraeva, V.E., Shteynbah, H.E. (1997) Psihologicheskoe obschenie: priemy vedeniya besedy i tehniki prisoedineniya [Psychological communication: techniques of conversation and technology attachment] // Sb. Psihologicheskie issledovaniya [Proc. Psychological research.] Vol. 1. SPb., 1997. pp. 30-35 (In Russian)
19. Piz, A. (2007) Yazyk telodvizheniy. Kak chitat myisli okruzhayuschih po ih zhestam [Body language. How to read others thoughts by their gestures] Moscow : Eksmo, 2007, 267 p. (In Russian)

20. Simferopolska vipravna koloniya 102 [The Simferopol corrective colony № 102] Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сімферопольська_виправна_колонія_№_102 (accessed 09.08.2016). (In Ukrainian).

21. Kriminalno-vikonavchiy kodeks Ukrayini vid 11.07.2003 1129-IV [Criminal Executive code of Ukraine dated 11.07.2003 № 1129-IV] Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (accessed 09.08.2016). (In Ukrainian).

22. Konovalova, V.O., Shepitko, V.Yu. (2008) Yuridichna psihologiya: pldruchnik [Legal psychology: textbook]. 2nd ed. rev. H.: Right, 2008, 240 p. (In Ukrainian).

23. Basista, I.V. (2012) Okremi aspekty dopustimosti psihologichnogo vplivu ta riziku pri priynyatti protsesualnih rishen slidchim [Some aspects of the admissibility of the psychological impact and risk when making procedural decisions of the investigator] Pravo i suspilstvo. [Law and society]. 2012, No 1, pp. 262-268. (In Ukrainian).

24. Shepitko V.Yu. (2009) Problemi zastosuvannya psihologichnogo vplivu na dosudovomu slidstvii (v konteksti dotrimannya prav lyudini) [Problems of the application of the psychological impact of the preliminary investigation (in the context of human rights)] Visnik akademiyi pravovih nauk Ukrayini. [Bulletin of the Academy of legal sciences of Ukraine] 2009. No 1 (56). pp.195-200 (In Ukrainian).

25. Ratinov, A.R. (1967) Sudebnaya psihologiya dlya sledovateley [Forensic psychology for investigators] M., 1967, 290 p. (In Russian)

26. Kriminalniy protsesualniy kodeks UkraYini vId 13.04.2012 # 4651-VI [Criminal procedure code of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI] Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed 09.08.2016). (In Ukrainian).

27. Lyubimov A.Yu. (2003) Masterstvo kommunikatsii [Skills communication] SPb.: Peter, 2003, 224 p. (In Russian)

28. Konstitutsiya Ukrainy vid 28 cherv. 1996. No. 254k/96-BP [Constitution of Ukraine, 28 june, 1996, No. 254k/96-BP]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp> (accessed 09.08.2016). (In Ukrainian)

Перспективы применения приёмов нейролингвистического программирования в ходе допроса при расследовании уголовных правонарушений

Камышанский Алексей Юрьевич, e-mail: AlexKamyshan@yandex.ua

Главное управление Национальной полиции в Днепропетровской области, Украина

Горбанёв Игорь Николаевич, e-mail: gor-i-gor@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация: В предлагаемой статье рассматриваются перспективы применения приёмов нейролингвистического программирования в ходе допроса при расследовании уголовных правонарушений, с учётом особенностей человеческой памяти. Оценивается потенциал нейролингвистического программирования в следственной работе. Анализируются исследования и публикации, посвященные приёмам и методам нейролингвистического программирования при проведении следственных (розыскных) действий. Рассматривается использование техник НЛП при проведении допроса в бесконфликтной и конфликтной ситуациях, в частности, при установлении психологического контакта с допрашиваемым. Сформулированы положения, касательно допустимости, правомерности, нравственности, этичности, направления и границ психологического воздействия на допрашиваемого. Указано, что представление следователя об общих принципах морали и этики, в подавляющем большинстве случаев, и будут определяющими при применении приёмов и навыков НЛП, их направлений, интенсивности, форм, видов и, самое главное, границ. Обсуждается вопрос о необходимости законодательного закрепления использования техник НЛП, а также возможных изменениях в штатном расписании следственных подразделений, связанных с введением должности специалиста-практика НЛП.

Ключевые слова: нейролингвистическое программирование, НЛП, допрос, следственное (розыскное) действие, расследование уголовных правонарушений.